

geschiedenis en staatsinrichting CSE GL en TL

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 3.21, 3.24 en 3.25 van het Uitvoeringsbesluit WVO 2020.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 3.21 t/m 3.25 van het Uitvoeringsbesluit WVO 2020 van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examiner. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examiner past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examiner ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommitteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommitteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Als het antwoord op een andere manier is gegeven, maar onomstotelijk vaststaat dat het juist is, dan moet dit antwoord ook goed gerekend worden. Voor het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB1 *T.a.v. de status van het correctievoorschrift:*

Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 *T.a.v. het verkeer tussen examiner en gecommiteerde (eerste en tweede corrector):*
Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht. Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten. Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht. Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 *T.a.v. aanvullingen op het correctievoorschrift:*

Er zijn twee redenen voor een aanvulling op het correctievoorschrift: verduidelijking en een fout.

Verduidelijking

Het correctievoorschrift is vóór de afname opgesteld. Na de afname blijkt pas welke antwoorden kandidaten geven. Vragen en reacties die via het Examenloket bij de Toets- en Examenlijn binnenkomen, kunnen duidelijk maken dat het correctievoorschrift niet voldoende recht doet aan door kandidaten gegeven antwoorden. Een aanvulling op het correctievoorschrift kan dan alsnog duidelijkheid bieden.

Een fout

Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een fout bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.

Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt door middel van een mailing vanuit Examenblad.nl bekendgemaakt. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

- Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
en/of
- Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden Wolf-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Dit laatste gebeurt alleen als de aanvulling luidt dat voor een vraag alle scorepunten moeten worden toegekend.

Als een onvolkomenheid op een dusdanig laat tijdstip geconstateerd wordt dat een aanvulling op het correctievoorschrift ook voor de tweede corrector te laat komt, houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen zijn de volgende vakspecifieke regels vastgesteld:

- De vakinhoudelijke argumenten waarvan sprake is in de algemene regel 3.3 moeten voor het vak geschiedenis en staatsinrichting afkomstig zijn uit gezaghebbende, wetenschappelijk verantwoorde publicaties.
- Indien in een antwoord 'voorbeeld van een juist antwoord' staat, bevat het antwoord **voorbeelden** van juiste antwoorden. Het is **geen** opsomming van alle denkbare juiste antwoorden.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Aan het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt 1 scorepunt toegekend.

HISTORISCH OVERZICHT EN STAATSINRICHTING VANAF 1848

Nederland (1848-1914)

1 C

2 maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is:

De vrijheid van onderwijs biedt bescherming omdat (in het artikel bepaald wordt dat) de overheid niemand mag verbieden om een school op te richten.

3 maximumscore 2

- Sociale Kwestie 1
- socialisme / sociaaldemocratie 1

4 C

5 maximumscore 2

Bij 1 hoort (Rudolf) Thorbecke.

Bij 2 hoort (Pieter Jelles) Troelstra.

Bij 3 hoort (Herman) Schaepman.

indien drie antwoorden juist 2

indien twee antwoorden juist 1

indien minder dan twee antwoorden juist 0

De Eerste Wereldoorlog (1914-1918)

6 A

7 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De tegenstelling die in de bron te zien is: de meeste mensen zetten zich wél in voor de oorlog, terwijl één persoon zich niet inzet voor de oorlog / de meeste mensen op de poster zijn hard aan het werk, maar één persoon doet niks / kijkt alleen maar toe / heeft zijn handen in zijn zakken. 1
- Het doel dat de Britse regering wilde bereiken is dat iedereen zich gaat inzetten voor de oorlog (of een voorbeeld van die inzet). 1

Opmerking

Alleen als bij het antwoord op de eerste deelvraag beide kanten van de tegenstelling genoemd zijn, wordt 1 scorepunt toegekend.

8 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat de bron zorgt voor twijfel aan de betrouwbaarheid, omdat de poster propaganda is (en Duitsland er belang bij heeft om het Duitse militarisme kleiner voor te stellen dan het was/dan dat van andere landen).

Opmerking

Voor het antwoord dat de bron pas in 1917 / niet vóór de Eerste Wereldoorlog is gemaakt, mag geen scorepunt worden toegekend.

9 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- politieke groep: confessionelen / protestanten / katholieken 1
- doel socialisten: algemeen (mannen)kiesrecht 1

10 maximumscore 1

De tekening is gemaakt na 1917, omdat vrouwen pas in 1917 passief kiesrecht kregen / vóór 1917 nog niet in de Tweede Kamer konden komen / nog niet werden gekozen.

Door de tijd heen

11 B

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Het Interbellum (1918-1939)

- 12 maximumscore 1**
 Uit het antwoord moet blijken dat Duitstalige inwoners het verzoek kregen het gebied te verlaten, omdat (door het Verdrag van Versailles) Duitsland het gebied aan Frankrijk moest afstaan / omdat Elzas-Lotharingen (weer) Frans gebied was geworden.
- 13 A**
- 14 maximumscore 1**
 Uit het antwoord moet blijken dat door middel van propaganda het denken van mensen kan worden beïnvloed / dat een regering invloed wil uitoefenen op de informatie die mensen krijgen (wat past bij het streven van een totalitaire staat naar een complete beheersing van de samenleving).
- 15 maximumscore 2**
 zin 1: crisisjaren
 zin 2: aanpassingspolitiek
 zin 3: Colijn
- indien drie antwoorden juist 2
 indien twee antwoorden juist 1
 indien minder dan twee antwoorden juist 0
- 16 maximumscore 2**
- Een ander kenmerk van het stalinisme is persoonsverheerlijking / dictatuur. 1
 - Dat is te herkennen aan (een van de volgende): 1
 - Stalin die als kapitein is afgebeeld.
 - Stalin die groot / als enige is afgebeeld.
 - Stalin die vastberaden is afgebeeld.
 - Stalin die als sterke leider de koers bepaalt.
- Opmerking*
Het tweede scorepunt wordt alleen toegekend als het eerste onderdeel van de vraag juist beantwoord is.
- 17 maximumscore 2**
 2, 3 en 6
- indien drie antwoorden juist 2
 indien twee antwoorden juist 1
 indien minder dan twee antwoorden juist 0

Vraag	Antwoord	Scores
18	maximumscore 2	
	<ul style="list-style-type: none"> Het beeld dat Hitler probeert over te brengen: Hitler wilde (volgens de tekening) vredelievend / vreedzaam / ongevaarlijk overkomen. Hitler slaagt er niet in om andere landen te overtuigen. Dat blijkt uit dat zijn spiegelbeeld er boos/oorlogszuchtig uitziet / dat hij een uniform draagt (in plaats van burgerkleding) / dat hij een roofvogel op zijn arm heeft (in plaats van een duif) / dat hij een sabel in zijn hand heeft (in plaats van bloemen) / dat hij er in de spiegel anders uitziet dan in werkelijkheid. 	1 1
19	maximumscore 1	
	Gestapo	
	<i>Opmerking</i>	
	<i>Voor het antwoord 'SD' of 'Sicherheitsdienst' wordt het scorepunt ook toegekend.</i>	
20	maximumscore 1	
	(de) Anschluss	
21	maximumscore 1	
	Uit het antwoord moet blijken dat na de Conferentie van München gedacht werd dat er geen oorlog meer zou komen / dat de oorlogsdreiging was verdwenen/afgenomen.	
22	maximumscore 2	
	Bij kenmerk a hoort foto 2.	
	Bij kenmerk b hoort foto 1.	
	Bij kenmerk c hoort foto 4.	
	Bij kenmerk d hoort foto 3.	
	indien vier antwoorden juist	2
	indien drie of twee antwoorden juist	1
	indien minder dan twee antwoorden juist	0

De Tweede Wereldoorlog (1939-1945)

23 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat door (het discriminatieverbod in) artikel 1 van de Grondwet het tegenwoordig ondenkbaar is dat mensen op basis van hun afkomst/geloof ontslagen worden.

Vraag	Antwoord	Scores
24	maximumscore 2 zin 1: de aanval op Pearl Harbor zin 2: de Geallieerden zin 3: Japan zin 4: steun te krijgen voor de oorlog	
	indien vier antwoorden juist	2
	indien drie of twee antwoorden juist	1
	indien minder dan twee antwoorden juist	0
25	B	
26	maximumscore 2 Voorbeeld van een juist antwoord is: <ul style="list-style-type: none"> • reden: Het Nederlandse bestuur zag de vlag als protest tegen het koloniale bewind / was bang dat door de vlag Indonesische nationalistische gevoelens werden aangewakkerd. • gebeurtenis: de bezetting van Nederlands-Indië door Japan 	
		1
		1
27	maximumscore 1 Uit het antwoord moet blijken dat het gaat om de gedwongen tewerkstelling (in Duitsland) / de Arbeitseinsatz.	
28	D	
29	maximumscore 2 Aanpassing past bij herinnering 3. Collaboratie past bij herinnering 1. Verzet past bij herinnering 4.	
	indien drie antwoorden juist	2
	indien twee antwoorden juist	1
	indien minder dan twee antwoorden juist	0
30	maximumscore 1 D-Day / operatie Overlord	
31	maximumscore 2 Eerst 1, dan 3, daarna 4, vervolgens 2 en ten slotte 5.	
	<i>Opmerking</i> Als door het weglaten van één foutief geplaatst nummer een verder foutloze reeks ontstaat, wordt 1 scorepunt toegekend.	

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Europa en de wereld (1945-1989)

32 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat Nederland de toevoer van grondstoffen wilde veiligstellen / Nederlandse bedrijven wilde beschermen / de Wederopbouw wilde financieren.

33 D

34 D

35 maximumscore 2

- economisch doel: (economisch) herstel / wederopbouw / het opnieuw laten groeien van de economie
Het economische doel is te herkennen aan de jonge blaadjes aan de boom / aan de dode boom die weer tot leven komt. 1

- politiek doel: vrede / samenwerking in Europa
Het politieke doel is te herkennen aan de duiven / aan het samen bouwen aan een nest / aan het nest dat bestaat uit verschillende vlaggen. 1

of

- politiek doel: het vergroten van Amerikaanse invloed in Europa
Het politieke doel is te herkennen aan de Amerikaanse vlag op de (Europese) boom. 1

Opmerking

Alleen als na een juist doel een juiste, passende verwijzing naar een onderdeel van de bron volgt, wordt 1 scorepunt toegekend.

36 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- reden: De leiders van de confessionele zuilen waren bang dat de leden van hun zuil naar uitzendingen van andere zuilen zouden kijken / dat door de televisie mensen zouden zien dat andere zuilen ook interessante dingen te bieden hadden (en daardoor niet meer tevreden zouden zijn met hun eigen zuil / niet meer naar de leiders van hun zuil zouden luisteren). 1

- verklaring: Door zelf televisie-uitzendingen te laten maken, konden de leiders van de confessionele zuilen ervoor zorgen dat er programma's gemaakt werden die pasten bij hun eigen zuil / konden de leiders van de confessionele zuilen de mening van de leden van hun zuil beïnvloeden / de identiteit van de zuil versterken. 1

Vraag	Antwoord	Scores
37	maximumscore 2	
	<ul style="list-style-type: none"> • gebeurtenis: (het neerslaan van) de Hongaarse Opstand • politieke verklaring: Het Westen was bang voor een conflict met de Sovjet-Unie. / Hongarije hoorde bij de invloedssfeer van de Sovjet-Unie. 	1 1
38	B	
39	maximumscore 2	
	Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> • De oproep op de poster is mogelijk gemaakt dankzij de Eerste Feministische Golf, omdat die beweging streed voor (passief) kiesrecht voor vrouwen (en dat is hier al bereikt). • De poster past bij de doelen van de Tweede Feministische Golf, omdat die beweging streed voor een meer gelijke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen in de politiek / voor meer actieve vrouwen in de politiek (die gebruikmaken van hun actieve of passieve kiesrecht). 	1 1
40	maximumscore 2	
	3, 4 en 5	
	indien drie antwoorden juist	2
	indien twee antwoorden juist	1
	indien minder dan twee antwoorden juist	0

De nieuwe wereldorde (vanaf 1990)

41 **B**

42 **maximumscore 1**
(koningin) Beatrix

43 **maximumscore 1**
Uit het antwoord moet blijken dat het gaat om de terroristische aanval op de Twin Towers / New York/ 9-11.

Door de tijd heen

44 maximumscore 2

Eerst 2, dan 4, daarna 3, vervolgens 5 en ten slotte 1.

Opmerking

Als door het weglaten van één foutief geplaatst nummer een verder foutloze reeks ontstaat, wordt 1 scorepunt toegekend.

45 maximumscore 2

Poster 1 hoort bij periode a (= 1919-1939).

Poster 2 hoort bij periode d (= 1992-2020).

Poster 3 hoort bij periode c (= 1946-1991).

Poster 4 hoort bij periode c (= 1946-1991).

indien vier antwoorden juist 2

indien drie of twee antwoorden juist 1

indien minder dan twee antwoorden juist 0

5 Aanleveren scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste vijf kandidaten per examinator in de applicatie Wolf. Cito gebruikt deze gegevens voor de analyse van de examens. Om de gegevens voor dit doel met Cito uit te wisselen dient u ze uiterlijk op 24 mei te accorderen.

Ook na 24 mei kunt u nog tot en met 12 juni gegevens voor Cito accorderen. Deze gegevens worden niet meer meegenomen in de hierboven genoemde analyses, maar worden wel meegenomen bij het genereren van de groepsrapportage.

Na accordering voor Cito kunt u in Wolf de gegevens nog wijzigen om ze vervolgens vrij te geven voor het overleg met de externe corrector. Deze optie is relevant als u Wolf ook gebruikt voor uitwisseling van de gegevens met de externe corrector.

tweede tijdvak

Ook in het tweede tijdvak wordt de normering mede gebaseerd op door kandidaten behaalde scores. Wissel te zijner tijd ook voor al uw tweede-tijdvak-kandidaten de scores uit met Cito via Wolf. Dit geldt **niet** voor de aangewezen vakken.

6 Bronvermeldingen

Alle internetbronnen zijn voor het laatst geraadpleegd op 5 juli 2023.

- bron 1 https://www.denederlandsegrondwet.nl/id/vi7aawbne4zr/tiende_hoofdstuk_van_het_onderwijs_en
- bron 2 https://www.dbnl.org/tekst/dome001chri01_01/dome001chri01_01_0014.php p.284-285
- bron 3 <https://prod-cdn.atria.nl/wp-content/uploads/2022/05/24114221/atria-rapport-vrijomtekiezen-A4-definitief.pdf> p.11
- bron 4 Tom Gleichman, september 1914. Paul Moeyes, Buiten schot. Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog 1914-1918, Amsterdam 2001, p.97-98.
- bron 5 <https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/1202>
- bron 6 <https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/20638>. Crown copyright. Imperial War Museums.
- bron 7 <https://www.caputovis.nl/museum/object/de-eerste-vrouw-in-de-tweede-kamer/>
- bron 8 Stichting Cito Instituut voor Toetsontwikkeling, 2023
- bron 9 <https://www.welt.de/geschichte/article115291940/Schon-einmal-ruinierten-Politskandale-Frankreich.html#cs-lazy-picture-placeholder-01c4eedaca.png>
- bron 10 <https://historiek.net/jordaanoproer-van-1934-en-latere-onlusten/23229/>
- bron 11 <https://www.posterplakat.com/the-collection/posters/pp-397>
- bron 12 Bernard Partridge (1934) uit: Tony Husband, Cartoons of World War II, Arcturus Publishing, Londen 2013, p.30.
- bron 13 <https://www.dhm.de/lemo/zeitzeugen/wolfgang-findeisen-jugend-im-dritten-reich>
- bron 14 foto 1: <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/ns-regime/aussenpolitik/besetzung-des-sudetengebietes-1938.html>, bpk / Deutsches Historisches Museum / Sebastian Ahlers
foto 2: <https://www.spiegel.de/kultur/jeder-deutsche-haette-damals-wissen-koennen-wie-hitler-tickt-a-00000000-0002-0001-0000-000162996734#bild-c618ca0f-4110-4cf4-b58b-d1941afdd414>
foto 3: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_Bild_183-R88978,_KZ_Oranienburg,_SA-M%C3%A4nner_vor_SPD-H%C3%A4ftlingen.jpg
foto 4: <https://www.welt.de/geschichte/article114857081/Der-erste-NS-Boykott-von-Juden-war-ein-Fiasko.html>
foto 5: https://wikikids.nl/Bestand:Bundesarchiv_Bild_102-14683,_Berlin-Grunewald,_Stadion,_Treffen_der_HJ.jpg
- bron 15 http://www.nww2m.com/wp-content/uploads/2013/11/Avenge_december_7.jpg
- bron 16 herinnering 1: Ad van Liempt, Verzetshelden en moffenvrienden, Amsterdam 2011, p.25
herinnering 2: Koos Postema, Vaderlandse geschiedenis in schetsen en portretten, Amsterdam 2020, p.182
herinnering 3: Koos Postema, Vaderlandse geschiedenis in schetsen en portretten, Amsterdam 2020, p.203
herinnering 4: Ad van Liempt, Verzetshelden en moffenvrienden, Amsterdam 2011, p.15
- bron 17 (Majoor Wener Pluskat 352ste artillerieregiment, 352ste divisie) uit: Will Fowler, De langste dag, Amber Books, Ltd., Londen z.j. p.130.
- bron 18 <https://library.marshallfoundation.org/Portal/Default/en-US/RecordView/Index/887>
Courtesy of George C. Marshall Foundation, Lexington, Virginia
- bron 19 <https://anderetijden.nl/aflivering/379/Hongaarse-vluchtelingen>
- bron 20 <https://search.iisg.amsterdam/Record/832223>

- bron 21 http://web.archive.org/web/20130215222632/infousa.state.gov/government/overview/reagan06_12_87.html
- bron 22 https://www.parlement.com/id/vh8lnhrogvuu/troonrede_2001_volledige_tekst
- bron 23 <https://eu.freep.com/story/news/nation/2021/09/11/9-11-firsthand-account-day-changed-new-york-city-nation/8298632002/>
- bron 24
fragment 1: <https://dnpprepo.ub.rug.nl/434/> (2002)
fragment 2: <https://dnpprepo.ub.rug.nl/170/> (1918)
fragment 3: <https://dnpprepo.ub.rug.nl/292/> (1952)
fragment 4: <https://dnpprepo.ub.rug.nl/307/> (1946)
fragment 5: <https://dnpprepo.ub.rug.nl/236/> (1959)
- bron 25
poster 1: <https://www.dhm.de/lemo/bestand/objekt/schluss-jetzt-waehlt-hitler-1932.html>
bpk / Deutsches Historisches Museum / Arne Psille
poster 2: <https://designbote.com/jung-von-matt-und-die-marke-merkel/>
poster 3: Sammlung DDR Museum, Berlin
poster 4: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:KAS-Deutsche_Einheit-Bild-11015-7.jpg